

Верховний
Суд

Особливості розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними

12 листопада 2021 року

Верховний
Суд

Презумпція правомірності правочину

Постанова ВП ВС від 14.11.2018 року
у справі № 2-383/2010 (провадження № 14-308цс18)

Стаття 204 ЦК України закріплює презумпцію правомірності правочину. Ця презумпція означає, що вчинений правочин вважається правомірним, тобто таким, що породжує, змінює або припиняє цивільні права й обов'язки, доки ця презумпція не буде спростована, зокрема, на підставі рішення суду, яке набрало законної сили. У разі неспростування презумпції правомірності договору всі права, набуті сторонами правочину за ним, повинні безперешкодно здійснюватися, а обов'язки, що виникли внаслідок укладення договору, підлягають виконанню.

Верховний
Суд

Спростування презумпції правомірності правочину

Постанова КЦС ВС від 28.07.2021 у справі № 759/24061/19

Спростування презумпції правомірності правочину відбувається тоді:

- коли недійсність правочину прямо встановлена законом (тобто має місце його нікчемність);
- якщо він визнаний судом недійсним, тобто існує рішення суду, яке набрало законної сили (тобто оспорюваний правочин визнаний судом недійсним).

Верховний
Суд

Текстуальна недійсність

Постанова КЦС ВС від 09 січня 2019 року
у справі № 759/2328/16-ц (провадження № 61-5800зпв18)

Нікчемним є той правочин, недійсність якого встановлена законом і для визнання його недійсним не вимагається рішення суду (частина друга статті 215 ЦК України). Нікчемність правочину конструюється за допомогою **«текстуальної» недійсності, оскільки вона існує тільки у разі прямої вказівки закону**. З позицій юридичної техніки така пряма вказівка може втілюватися, зокрема, в термінах «нікчемний», «є недійсним».

Верховний
Суд

Недійсність як приватно-правова категорія

Постанова ОП КЦС ВС від 05 вересня 2019 року у справі № 638/2304/17
(провадження № 61-2417сво19)

Недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. По своїй суті ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту.

Верховний
Суд

Недійсність як приватно-правова категорія

Постанова ОП КЦС ВС від 05 вересня 2019 року у справі № 638/2304/17
(провадження № 61-2417сво19)

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин.

Верховний
Суд

Недійсність як приватно-правова категорія

Постанова ОП КЦС ВС від 27.01.2020 року у справі № 761/26815/17

Недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу як приватно-правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. По своїй суті ініціювання спору про недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу **не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.**

Верховний
Суд

Застосування недійсності як способу захисту / негаційний позов

Постанова ВП ВС від 10.04.2019 року
у справі № 463/5896/14-ц (провадження № 14-90цс19)

Цивільне право чи інтерес мають бути захищені судом у належний спосіб, який є ефективним. Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (**нікчемний правочин**). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається (абзац перший частини другої статті 215 ЦК України). Якщо недійсність певного правочину встановлена законом, тобто якщо цей правочин нікчемний, позовна вимога про визнання його нікчемним не є належним способом захисту права чи інтересу позивача. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, **суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину.**

Верховний
Суд

Застосування недійсності як способу захисту / негаційний позов

Постанова ВП ВС від 04.06.2019 року
у справі № 916/3156/17 (провадження № 12-304гс18)

Визнання нікчемного правочину недійсним за вимогою його сторони не є належним способом захисту прав, оскільки не призведе до реального відновлення порушених прав позивача, адже нікчемний правочин є недійсним у силу закону. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та в мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину.

Верховний
Суд

Договір як регулятор недійсності/наслідків недійсності

Постанова ОП КЦС ВС від 23 січня 2019 року
у справі № 355/385/17 (провадження № 61-30435сво18)

Тлумачення статей 215 та 216 ЦК України свідчить, що учасники цивільних відносин не можуть на рівні того чи іншого договору здійснювати його кваліфікацію як недійсного (нікчемного чи оспорюваного), визначати правові наслідки нікчемності правочину. За домовленістю сторін можуть змінюватися тільки правові наслідки оспорюваного правочину.

Верховний
Суд

Договір як регулятор недійсності/наслідків недійсності

Постанова КЦС ВС від 27.10.2021 у справі № 346/6034/13-ц

Недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. Учасники цивільних відносин не можуть на рівні того чи іншого договору (в тому числі, й мирової угоди) здійснювати кваліфікацію певного договору як недійсного (нікчемного чи оспорюваного), визначати правові наслідки нікчемності правочину, домовлятися про застосування реституції. За домовленістю сторін можуть змінюватися тільки правові наслідки оспорюваного правочину. По своїй суті застосування конструкції недійсність акту та/або реституції не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.

Верховний
Суд

Враховання добросовісності і доктрина *uberrima fides*

Постанова КЦС ВС від 10.03.2021 року у справі № 753/731/16

Тлумачення пункту 3 частини першої статті 989 ЦК України свідчить, що переддоговірний обов'язок страхувальника надати страховику достовірні відомості про об'єкти страхування і фактори ризику є проявом найвищої добросовісності (доктрина *uberrima fides*) і пов'язаний з ризиковим характером договору страхування. По суті страховику потрібна інформація для оцінки страхового ризику. Нікчемність другого договору страхування пов'язується із невиконанням переддоговірного обов'язку, який має суттєве значення для виконання майбутнього договору страхування. Цивільне законодавство не містить вказівки про те, який стандарт розкриття інформації майбутнім страхувальником має бути застосований. З урахуванням принципів цивільного права, слід зробити висновок, що для розкриття інформації майбутнім страхувальником потрібно застосувати конструкцію «розумного повідомлення про ризик», тобто, майбутній страхувальник повинен надати інформацію, яку він знає або повинен знати щодо об'єкта, який страхується.

Верховний
Суд

Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки)

Постанова ОП КЦС ВС від 10.04.2019 року у справі № 390/34/17

«Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), базується ще на римській максимі – «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них».

Верховний
Суд

Venire contra factum proprium

Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 461/9578/15-ц

91. Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що в постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17 (провадження № 61-22315сво18) зроблено висновок про те, що добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України) - це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) ґрунтується ще на римській максимі - «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

Верховний
Суд

Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) запобіжник недійсності, а не підстава для недійсності

Постанова КЦС ВС від 30.07.2020 у справі № 357/7734/18

Застосування доктрини *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) є засобом для недопущення недійсності оспорюваного правочину всупереч принципу добросовісності, а не підставою для визнання його недійсним.

Верховний
Суд

Що піддається недійсності?! Проблема частини четвертої статті 36 Закону України «Про іпотеку»

Постанова ВС КЦС від 18.11.2020
в справі № 336/7326/17 (провадження № 61-48527св18)

«в приватному праві недійсність (нікчемність чи оспорюваність) може стосуватися або «вразити» договір, правочин, акт органу юридичної особи чи документ. Проте недійсність (нікчемність чи оспорюваність), з урахуванням її направленості на не допущення або прісікання порушення цивільних прав та інтересів чи їх відновлення, не може стосуватися вимоги. По своїй суті в частині четвертій статті 36 Закону України «Про іпотеку» (в редакції чинній на момент виникнення спірних правовідносин) встановлено спеціальну підставу припинення забезпеченого іпотекою зобов'язання. Тобто, частина четверта статті 36 Закону України «Про іпотеку» (в редакції чинній на момент виникнення спірних правовідносин) є спеціальною нормою, яка поширюється лише на зобов'язання, забезпечені іпотекою, що виключає застосування загальної норми статті 599 ЦК України про припинення зобов'язання лише належним виконанням. Така спеціальна підстава припинення забезпеченого іпотекою зобов'язання означає, що припиняються будь-які наступні вимог іпотекодержателя щодо виконання боржником основного зобов'язання. Тобто це правило поширюється на усі випадки позасудового врегулювання вимог іпотекодержателя на основне зобов'язання у повному обсязі, включаючи як основний обов'язок боржника, так і додаткові обов'язки, що існують в межах того ж самого зобов'язального правовідношення. Та обставина, чи залишилося після вказаного позасудового врегулювання фактично не виконаною будь-яка частина основного зобов'язання значення не має

Проблема частини четвертої статті 36 Закону України «Про іпотеку»

Верховний
Суд

Ухвала ВП ВС від 15.12.2020 по справі № 910/17048/17
(провадження № 12-85гс20)

- справа № 910/17048/17 містить виключну правову проблему щодо застосування частини четвертої статті 36 Закону України «Про іпотеку», оскільки суди допускають її неоднозначне тлумачення. В одних випадках суди розуміють буквально наведене положення Закону та відмовляють у задоволенні будь-яких вимог кредитора, пред`явлених після звернення стягнення на предмет іпотеки в позасудовому порядку, незалежно від того, задоволені вимоги кредитора (іпотекодержателя) за рахунок предмета іпотеки в повному обсязі чи ні (постанови від 17 квітня 2019 року у справі № 204/7148/16-ц, від 20 червня 2018 року у справі № 757/31271/15-ц, від 27 лютого 2019 року у справах № 643/18466/15-ц, та № 263/3809/17, від 03 липня 2019 року у справі № 646/7699/13-ц, від 20 листопада 2019 року у справі № 295/795/19), а в інших випадках суди застосовують положення наведеної норми права в системному тлумаченні з положеннями статей 591, 598, 599 ЦК України та, встановивши, що за рахунок предмета іпотеки не в повному обсязі задоволені вимоги кредитора, а отже, зобов`язання не припинилось, задовольняють їх у судовому порядку (постанова від 26 лютого 2019 року у справі № 914/355/17);

- необхідно відступити від правових висновків Касаційного цивільного суду, викладених у постановках від 20 червня 2018 року у справі № 757/31271/15-ц, від 27 лютого 2019 року у справах № 643/18466/15-ц та № 263/3809/17, від 13 лютого 2019 року у справі № 759/6703/16-ц, від 17 квітня 2019 року у справі № 204/7148/16-ц, від 03 липня 2019 року у справі № 646/7699/13-ц, від 20 листопада 2019 року у справі № 295/795/19, щодо застосування при вирішенні спорів, які виникли на підставі кредитних правовідносин, частини четвертої статті 36 Закону України «Про іпотеку» про відсутність підстав для стягнення суми заборгованості за договором позики, яка залишилася після реалізації предмета іпотеки шляхом позасудового врегулювання спору на підставі договору, оскільки такі вимоги є недійсними.

Верховний
Суд

Тлумачення правочину на користь дійсності

Постанова КЦС ВС від 10.03.2021 року у справі № 607/11746/17

З урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності.

Верховний
Суд

Належний відповідач у спрах про недійсність правочину

Постанова ВП ВС від 05 червня 2018 року в справі № 910/856/17
(провадження № 12-128гс18)

Набуття майна за результатами електронних торгів є особливим видом договору купівлі-продажу, за яким власником відчужуваного майна є боржник, а продавцями, які мають право примусового продажу такого майна, є державна виконавча служба та організатор електронних торгів. Покупцем відповідно є переможець електронних торгів.

Ухвалюючи судові рішення у справі про визнання недійсним правочину, укладеного за результатами проведення електронних торгів, порушеної за позовом учасника електронних торгів, в якості відповідачів мають залучатись **всі сторони правочину - державна виконавча служба, організатор електронних торгів і переможець таких торгів.** Якщо набувачем (переможцем електронних торгів) є фізична особа, справа підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Верховний
Суд

Належний відповідач у спрах про недійсність правочину

Постанова КЦС ВС від 26 вересня 2019 року у справі № 389/1809/16-ц

У справі, що переглядається, сторона дарувальника в оспорюваному договорі від 05 серпня 2014 була представлена двома особами - позивачем ОСОБА_1 та її чоловіком ОСОБА_4, який помер ІНФОРМАЦІЯ_1, після укладення цього договору. ОСОБА_4 за життя не оспорював договір дарування, тому відсутні підстави вважати, що при вчиненні оспорюваного договору дарування цього правочину ОСОБА_4, він діяв під впливом помилки.

Пред`явлення позову до неналежного відповідача є самостійною підставою для відмови в задоволенні позову.

У справі, що переглядається, позов пред`явлено ОСОБА_1, як однією з осіб, яка вчиняла договір дарування на стороні дарувальника, та яка подала заяву про прийняття спадщини після ОСОБА_4, до обдаровуваного - ОСОБА_2 Натомість ОСОБА_3 на користь якої складено заповіт ОСОБА_4 і яка прийняла спадщину після смерті ОСОБА_4, залучена третьою особою, а не співвідповідачем.

Верховний
Суд

Належний відповідач у спрах про недійсність правочину

Постанова КЦС ВС від 30.07.2020 року в справі № 670/23/18

У справі за позовом заінтересованої особи про визнання недійсним договору як відповідачі мають залучатись всі сторони правочину, а тому належними відповідачами є сторони оспорюваного договору, а не одна із НИХ

Верховний
Суд

Належний відповідач у спрах про недійсність правочину

Постанова КЦС ВС від 19 серпня 2020 року у справі № 201/16327/16-ц

У справі за позовом заінтересованої особи про визнання недійсним таких односторонніх правочинів як:

- видача довіреності належним відповідачем є особа, яка видавала довіреність, а не нотаріус чи нотаріальна контора;
- прийняття спадщини належним відповідачем є особа, яка приймає спадщину, а не нотаріус чи нотаріальна контора.

Верховний
Суд

Належний відповідач у спрах про недійсність правочину

Постанова КЦС ВС від 30.07.2020 року у справа № 664/1893/17

У справі за позовом сторони, від імені якої договір (додаткову угоду) вчиняв представник, про визнання недійсним договору (додаткової угоди), належним відповідачем є інша сторона оспорюваного договору (додаткової угоди), а не представник.

Верховний
Суд

Належний відповідач у спрах про недійсність правочину

Постанова КЦС ВС від 27.01.2021 року у справі № 463/1540/14-ц

У справі за позовом заінтересованої особи про визнання недійсним договору належними відповідачами є сторони оспорюваного договору, а не нотаріус чи нотаріальна контора.

Верховний
Суд

Належний відповідач у спрах про недійсність правочину

Постанова КЦС ВС від 24 лютого 2021 року у справі № 200/15072/16-ц
(провадження № 61-3119св19)

У справі за позовом особи, яка видала довіреність, про визнання недійсною цієї довіреності, належним відповідачем є повірений (особа, якій видано довіреність), а не нотаріус чи нотаріальна контора.

Верховний
Суд

На який момент правочин має відповідати вимогам?!

Постанова ВС від 24.04.2020 у справі № 522/25151/14-ц.

Підстава недійсності правочину (оспорюваності чи нікчемності) має існувати в момент вчинення правочину.

Верховний
Суд

Застосування недійсності правочину як способу захисту

Постанова ДП КЦС ВС від 17.06.2021 в справі № 761/12692/17

Для визнання судом оспорюваного правочину недійсним необхідним є:

- пред'явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою;
- наявність підстав для оспорення правочину;
- встановлення, чи порушується (не визнається або оспорюється) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду.

Як наявність підстав для визнання оспорюваного правочину недійсним, так і порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного правочину.

Верховний
Суд

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова КЦС ВС від 11.06.2020 у справі № 281/129/17.

Під змістом правочину розуміється сукупність умов, викладених в ньому. Зміст правочину, в першу чергу, має відповідати вимогам актів цивільного законодавства, перелічених в статті 4 ЦК України. Втім, більшість законодавчих актів носять комплексний характер, і в них поряд із цивільно-правовими можуть міститися норми різноманітної галузевої приналежності. За такої ситуації необхідно вести мову про те, що зміст правочину має не суперечити вимогам, встановленим у цивільно-правовій нормі, хоча б вона містилася в будь-якому нормативно-правовому акті, а не лише акті цивільного законодавства. Під вимогами, яким не повинен суперечити правочин, мають розумітися ті правила, що містяться в імперативних нормах.

Верховний
Суд

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова КЦС ВС від 30.09.2020 у справі № 559/1605/18

Тлумачення пункту 3 статті 3, статті 627 ЦК України свідчить, що свобода договору має декілька складових. Зокрема, свобода укладання договору; у виборі контрагента, виду договору, визначенні умов договору, форми договору. При реалізації принципу свободи договору слід враховувати вимоги ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, розумності та справедливості. Тобто законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його обмеження.

Причому останні є одночасно й межами саморегулювання.

Верховний
Суд

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова КЦС ВС від 30.09.2020 у справі № 559/1605/18

Вони передбачені в абзаці 2 частини третьої статті 6 ЦК України, згідно з якою сторони не можуть відступати від положень актів цивільного законодавства в разі існування однієї з таких підстав: наявності в акті цивільного законодавства прямої вказівки про неможливість сторін відступати від його імперативного положення (наприклад, згідно частини п'ятої статті 576 ЦК України предметом застави не можуть бути вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких заборонена законом); якщо зі змісту акту цивільного законодавства випливає обов'язковість його положень, яка може мати вигляд вказівки в акті цивільного законодавства на нікчемний характер відступу від його положень, або виражатися за допомогою інших правових засобів (наприклад, таким буде припис абзацу 2 частини першої статті 739 ЦК України, що умова договору, відповідно до якої платник безстрокової ренти не може відмовитися від договору ренти, є нікчемною); якщо це впливає із суті відносин між сторонами. Ця підстава не є логічним закінченням абзацу 2 частини третьої статті 6 ЦК. Такі міркування зумовлені тим, що стаття 6 ЦК України присвячена регулюванню співвідношення актів цивільного законодавства й договору, а не їх кореляції із сутністю відносин між сторонами. Адже сутність цих відносин полягає в їх договірному характері. Тому її застосування фактично можливе тільки за наявності будь-якої з двох попередніх підстав, тобто прямої вказівки, або ж якщо обов'язковість положень акту цивільного законодавства слідує з його змісту.

Верховний
Суд

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова КЦС ВС від 11.11.2020 по справі № 591/3176/17

Недопустимим є встановлення неустойки (штрафу чи пені) за правомірну відмову від виконання зобов'язання або односторонню відмову від договору. У справі, що переглядається: у оспорюваному пункті 2.6 фактично передбачено штраф за односторонню відмову від договору; оспорюваний пункт 2.6 суперечить сутності неустойки, оскільки її встановлення не допускається за правомірну відмову від виконання зобов'язання або односторонню відмову від договору. Тобто обов'язковість положень акту цивільного законодавства слідує з його змісту.

Верховний
Суд

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 522/9893/17

85. Посилання на вимоги статті 13-1 Закону України «Про нотаріат», пункту 2 глави 1 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусом України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, є недоречним виходячи з такого.
86. По-перше, наведені нормативно-правові акти не є актами цивільного законодавства у розумінні статті 4, частини першої статті 203 ЦК України.
87. По-друге, недотримання і порушення правових норм, що в них містяться, не може нести будь-яких негативних наслідків для особи, яка такого порушення не вчиняла, оскільки таке застосування норм права було б порушенням принципу розумності, добросовісності та справедливості (стаття 3 ЦК України).

Верховний
Суд

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова КЦС ВС від 12.12.2018 року у справі № 442/7505/14-ц

Тлумачення положень глави 90 ЦК України свідчить, що предметом спадкового договору може бути будь-яке майно, що належить відчужувачу. Зазвичай таким майном є саме нерухомість. Проте не виключається домовленості сторін спадкового договору про те, що предметом спадкового договору буде частка у праві спільної часткової власності.

У пункті 1.1 спадкового договору від 24 липня 2013 року сторони домовилися про відчуження саме частки в праві власності на житловий будинок з господарськими будівлями АДРЕСА_1 Тобто предметом оспорюваного договору була частка в праві спільної часткової власності, а не частина будинку.

Апеляційний суд безпідставно ототожнив частку в праві спільної часткової власності із частиною будинку та на цій підставі визнав спадковий договір від 24 липня 2013 року недійсним. Натомість суд першої інстанції зробив правильний висновок, що ОСОБА_5 скористалася своїм правом, яке передбачене статті 361 ЦК України і відчужила частку в праві власності на житловий будинок з господарськими будівлями АДРЕСА_1 і відмовив у задоволенні позову. Натомість апеляційний суд скасував законне й обґрунтоване рішення суду першої інстанції.

Верховний
Суд

Яким вимогам має відповідати зміст правочину?!

Постанова ВС КЦС від 28.07.2021 у справі № 759/24061/19

Договір страхування може бути нікчемним або оспорюваним. Нікчемність договору страхування має місце, зокрема, у разі: недодержання письмової форми договору страхування; неповідомлення страхувальником страховика про те, що об'єкт уже застрахований. Законодавець не пов'язує нікчемність договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності з неподанням інформації страховиком про укладені договори до централізованої бази даних. Тобто, **невиконання страховиком свого обов'язку щодо подання інформації про укладений договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності до централізованої бази даних не зумовлює його нікчемність.**

Верховний
Суд

Недійсність правочину & Трудовий договір

Постанова Верховного Суду України від 24 червня 2015 року в справі №
6-530цс15

Встановивши наявність між сторонами оскаржуваного договору трудових правовідносин, які регулюються нормами трудового й спеціального законодавства, та факт укладення цього договору саме у зв'язку з існуванням трудових правовідносин, апеляційний суд дійшов правильного висновку про те, що укладений договір не є правочином у розумінні статті 202 ЦК України, на який поширюються передбачені нормами статей 203, 215 цього Кодексу загальні вимоги щодо чинності правочину та який може бути визнаний недійсним із передбачених ЦК України підстав.

Враховуючи, що відповідно до статті 21 КЗпП України предметом трудового договору (контракту) є праця (трудова функція) особи, яка є об'єктом саме трудових правовідносин, які повною мірою врегульовані трудовим законодавством (зокрема статтями 3, 7, 9, 91, 44 КЗпП України) **положення ЦК України щодо умов дійсності правочину та правових наслідків недійсності правочину не підлягають застосуванню для регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з укладенням трудового договору (контракту).**

Верховний
Суд

Недійсність правочину & Колективний договір

Постанова ОП КЦС ВС від 14.12.2020 у справі № 569/11722/16-ц

У приватному праві, частиною якого є трудове право, недійсність може стосуватися або «вражати» різноманітні договори, не є винятком й колективні договори.

При цьому для трудового законодавства є характерним, з урахуванням того, що імперативні норми гарантують не тільки мінімальні соціально-трудова стандарти, але і визначають підстави нікчемності договорів (їх умов) у сфері праці. В частині другій статті 5 Закону України «Про колективні договори і угоди» передбачений спеціальний випадок нікчемності умови колективного договору у разі, коли відповідна умова погіршує порівняно з чинним законодавством становище працівника;

в трудовому законодавстві не міститься правил, які мають засовуватися при тлумаченні того чи іншого колективного договору, а тому з врахуванням принципів, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо його дійсності, чинності та виконаності повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконаності, за умови, що положення колективного договору не погіршують, порівняно з чинним законодавством, становище працівників.

Верховний
Суд

Недійсність правочину & Трудовий договір

Постанова КЦС ВС від 27.04.2021 у справі № 536/232/19

Аналіз статті 9 КЗпП свідчить, що у приватному праві, частиною якого є трудове право, недійсність може стосуватися або «вражати» різноманітні договори, не є винятком й трудові договори. При цьому для трудового законодавства є характерним, з урахуванням того, що імперативні норми гарантують не тільки мінімальні соціально-трудові стандарти, але і визначають підстави нікчемності договорів (їх умов) у сфері праці.

В статті 9 КЗпП передбачений спеціальний випадок нікчемності умови, якщо відповідні умови договорів погіршують становище працівників порівняно з законодавством України про працю. В трудовому законодавстві не міститься правил, які мають застосовуватися при тлумаченні того чи іншого трудового договору, а тому з врахуванням принципів, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо його дійсності, чинності та виконаності повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконаності, за умови, що не погіршують становище працівників, порівняно з законодавством України про працю. Позовна вимога про визнання недійсною умови трудового договору для якої встановлено нікчемність на рівні закону не є належним способом захисту права чи інтересу позивача.

Верховний
Суд

Підстави недійсності правочину і переважні права

Постанова КЦС ВС від 29.05.2019 року у справі № 362/3810/16-ц

Усталеним є розуміння переважного права як такого суб'єктивного цивільного право, яке надає його носієві можливість пріоритетно перед іншими особами набути інше або здійснити існуюче суб'єктивне право.

Системне тлумачення вказаних норм свідчить, що законодавець розмежовує конструкції «відмова від майнового права» і «передача майнового права». Правовим наслідком відмови від майнового права інтелектуальної власності на сорт рослин є те, що цей сорт стає суспільним надбанням і його може вільно використовувати будь-яка особа. Тобто, при відмові від майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин не відбувається їх передачі іншому суб'єктові. Натомість при укладенні договору про передачу майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин відбувається передача (перехід) від одного суб'єкта до іншого. Відмінність правових конструкцій «відмова від майнового права» і «передача майнового права» впливає і на вибір правових норм, які регулюють відносини при відмові від майнового права і при передачі (переході) майнового права.

У справі, що переглядається, на підставі оспорюваних договорів відбулася передача (перехід) майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин ТОВ «Науковий інститут селекції» до ОСОБА_3, а не відмова від їх ТОВ «Науковий інститут селекції». Тому на правовідносини сторін не поширюється положення частини четвертої статті 51 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин). І, відповідно, у ТОВ «Науковий інститут селекції», якому належали майнові інтелектуальної власності на сорти рослин, відсутній обов'язок повідомляти авторів сорту про укладенні договору про передачу майнових прав інтелектуальної власності.

Верховний
Суд

Підстави недійсності правочину і переважні права

Постанова КЦС ВС від 29.05.2019 року у справі № 362/3810/16-ц

При оцінці обраного позивачем способу захисту потрібно враховувати його ефективність, тобто спосіб захисту має відповідати змісту порушеного права, характеру правопорушення, та забезпечити ефективне поновлення порушеного права.

Відповідно до частини четвертої статті 362 ЦК України у разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права купівлі співвласник може пред`явити до суду позов про переведення на нього прав та обов`язків покупця. Одночасно позивач зобов`язаний внести на депозитний рахунок суду грошову суму, яку за договором повинен сплатити покупець.

Тлумачення частини четвертої статті 362 ЦК України свідчить, що при визнанні недійсним договору купівлі продажу, який порушує переважне право, жодним чином не відновлюються інтереси особи, переважне право якої порушене. Переважне право за таких умов і не може бути захищеним, оскільки, визнання правочину недійсним вчиненого з порушенням переважного права не відновлює порушеного переважного права, тому що договір купівлі-продажу не завжди є наслідком реалізації переважного права і немає будь-яких передумов для зобов`язання співвласника для укладення договору. Також відсутні гарантії для покупця частки (депозит при переведенні прав та обов`язків) щодо отримання сплачених коштів.

Верховний
Суд

Підстави недійсності правочину і переважні права

Постанова ВП ВС від 23.06.2020 року в справі №909/337/19
(провадження № 12-35гс20)

Для захисту переважного права наймача (орендаря), який належним чином виконує свої обов'язки відповідно до умов договору та закону, у разі продажу речі, переданої у найм (оренду), належним способом захисту є переведення на наймача (орендаря) прав та обов'язків покупця відповідної речі.

Вимога про визнання недійсним договору купівлі-продажу речі сама по собі не може вважатися ефективним способом захисту порушеного переважного права наймача (орендаря) на придбання такої речі. Адже в результаті задоволення такої вимоги право такої особи захищене не буде, що змусить наймача (орендаря) звертатися до власника з пропозицією відчуження речі на тих самих умовах, що були передбачені договором купівлі-продажу, який визнаний недійсним, а в разі незгоди власника - до суду із новим позовом.

Верховний
Суд

Підстави недійсності правочину і переважні права

Ухвала ВП ВС від 27.04.2021 в справі № 143/591/20

Колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленій постанові Верховного Суду України від 15 квітня 2015 року в справі № 6-55цс15 та вказати, що визнання правочину недійсним вчиненого з порушенням переважного права на укладення договору оренди на новий строк не поновлює порушеного переважного права, а тому такий спосіб неефективний для захисту переважного права. Ефективним способом захисту, який забезпечуватиме відновлення порушеного переважного права на укладення договору оренди на новий строк, є позов про переведення прав та обов'язків наймача, який потрібно застосовувати за аналогією закону (статті 8, 362 ЦК України).

Верховний
Суд

Встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу & недійсність правочинів

Ухвала ВП ВС від 03 березня 2020 року
у справі № 523/14489/15-ц (провадження № 14-22цс20)

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вказав, що визнання недійсним договору покликане не допускати або прісікати порушення цивільних прав та інтересів або ж відновлювати їх. Учасники цивільних правовідносин, як правило, самостійно ініціюють застосування приписів про недійсність договору та її юридичних наслідків. Така недійсність позначається (чи може позначатися) на правах й інтересах інших учасників цивільних правовідносин, а тому мають існувати певні юридичні підстави та наслідки недійсності, зокрема і для таких учасників цивільних правовідносин. Відповідно до висновку Верховного Суду України, сформульованого у постановках від 7 листопада 2011 року у справі № 6-44цс11 і від 7 вересня 2016 року у справі № 6-727цс16, як установлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю, так і встановлення належності їм майна на праві спільної сумісної власності на підставі статті 74 СК України пов'язується з набранням законної сили рішенням суду. Тому встановлення вказаних юридичних фактів не зумовлює недійсності правочину щодо цього майна, вчиненого до набрання законної сили таким рішенням суду. Наявність підстав для визнання того чи іншого правочину недійсним суд встановлює на момент вчинення цього правочину. З огляду на вказане рішення суду про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю не може мати зворотної дії в часі і зумовлювати, зокрема, недійсність правочину, як і не може впливати на інші юридичні факти, що настали до набрання законної сили рішенням суду про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю. Отже, якщо факт проживання чоловіка та жінки однією сім'єю не був встановлений судом на момент укладення оспореного правочину, то немає підстав для застосування приписів про спільну сумісну власність подружжя.

Верховний
Суд

Недійсність договору на момент укладення, а не в результаті виконання

Постанова КЦС ВС від 06.03.2018 року у справі № 760/10884/15-ц

Єдиною підставою для задоволення позову і визнання недійсним попереднього договору та договору про забезпечення виконання зобов'язання суди зазначили статтю 635 ЦК. При цьому вказали, що за правилами статті 635 ЦК сторони в попередньому договорі мають визначити саме строк (певний термін), протягом якого має бути укладений основний договір, а не обставину, з настанням якої сторони зобов'язуються укласти основний договір, отже при укладенні попереднього договору не були дотримані вимоги, встановлені частиною першою статті 203 ЦК, тому він як оспорюваний правочин згідно зі статтею 215 ЦК визнається недійсним.

Тлумачення статті 635 ЦК свідчить, що сторони в попередньому договорі можуть домовитися про встановлення в ньому як строку, так і терміну укладення основного договору.

У пункті 1.3.1 попереднього договору купівлі-продажу сторонами було передбачено, що сторони зобов'язуються укласти основний договір протягом 1 кварталу 2016 року, з урахуванням вимог п. 5.2. цього договору, але в будь-якому разі не раніше отримання товариством правовстановлюючих документів на об'єкт - надання Державною реєстраційною Україною та/або відповідними державними органами документів, що є необхідними для належного укладення та нотаріального посвідчення основного договору. Тобто учасники цивільних відносин досягли домовленості про встановлення строку укладення основного договору. Не укладення основного договору, у встановлений в попередньому договорі строк, може свідчити про порушення попереднього договору, а не про його недійсність. Оскільки недійсність договору має існувати в момент його укладення, а не в результаті невиконання укладеного договору.

Верховний
Суд

«Недійсність договору» & «розірвання договору»

Постанова КЦС ВС від 22.06.2020 року в справі № 177/1942/16-ц

Тлумачення статей 215, 216 ЦК України та статей 651 – 653 ЦК України свідчить, що законодавець розмежує конструкції «недійсність договору» та «розірвання договору», як за підставами, так і за своїми правовими наслідками. Наявність підстав для визнання договору недійсним має встановлюватися судом на момент його укладення. Тобто, недійсність договору має існувати в момент його укладення, а не в результаті невиконання чи неналежного виконання зобов'язань, що виникли на підставі укладеного договору. Невиконання чи неналежне виконання зобов'язань, що виникли на підставі оспорюваного договору, не є підставою для його визнання недійсним.

Верховний
Суд

Як формулюється вимога?

Постанова КЦС ВС від 28 листопада 2018 року
у справі № 2-1201/2005

Позивач звернулась до суду з позовом про скасування заповіту. Аналіз змісту глави 85 ЦК України свідчить, що у цивільному законодавстві не передбачено можливості скасування заповіту за позовом заінтересованої особи в судовому порядку. Право скасувати заповіт належить лише заповідачу (статті 1254 ЦК України). Тоді як за позовом заінтересованої особи суд визнає заповіт недійсним, якщо буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його волі (частина друга статті 1257 ЦК України).

Верховний
Суд

Недійсність розірваного договору

Постанова ВП ВС від 27 листопада 2018 року у справі № 905/1227/17

Розірвання сторонами договору, виконаного повністю або частково, не позбавляє сторін права на звернення до суду з позовом про визнання такого договору недійсним.

Верховний
Суд

Що визнається недійсним?

Постанова ВП ВС від 14 листопада 2018 року
у справі № 161/3245/15-ц (провадження № 14-321цс18)

Недійсним можна визнати лише договір як правочин, і така вимога може бути заявлена як однією зі сторін, так і іншою заінтересованою особою, права та законні інтереси якої порушено вчиненням правочину. Договір як документ, а також дублікат чи копії такого документу не можуть бути визнані недійсними.

Верховний
Суд

Форма правочину та її недотримання?!

У разі, якщо правочин вчинений без дотримання вимог щодо його форми він може кваліфікуватися як:

- (а) нікчемний, у випадку якщо встановлений такий наслідок недотримання письмової форми на рівні закону (наприклад, ч. 2 ст. 1055, ч. 1 ст. 1257 ЦК);
- (б) неукладений (невчинений) в тому разі, коли недійсність за недотримання вимог щодо форми не встановлено, але відповідний договір повинен вчинятися в письмовій формі і сторона правочину не виявляла свою волю для вчинення правочину (наприклад, не підписала правочин);
- (в) вчинений, але заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорювання окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків (абз. 2 ч. 1 ст. 218 ЦК).

Верховний
Суд

Недійсний правочин & невчинений правочин?!

Постанова ВП ВС від 16.06.2020 у справі № 145/2047/16-ц

Підпис є невід'ємним елементом, реквізитом письмової форми договору, а наявність підписів має підтверджувати наміри та волевиявлення учасників правочину, а також забезпечувати їх ідентифікацію.

Правочин, який не вчинено (договір, який не укладено), не може бути визнаний недійсним. Наслідки недійсності правочину також не застосовуються до правочину, який не вчинено

Верховний
Суд

Недійсний правочин & невчинений правочин?!

Ухвала ВП ВС від 08.06.2021 у справі № 227/3760/19-ц

На переконання колегії суддів, позов про визнання договору недійсним з підстав, що підпис сторони в ньому є підробленим та, відповідно, застосування наслідків недійсності правочину, передбачених у статті 216 ЦК України, є належним та ефективним способом захисту порушеного права власності позивача в цій справі, тому вважала наявними підстави для передачі цієї справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду для відступлення від висновку (уточнення), викладеного в постанові Великої Палати Верховного Суду від 16 червня 2020 року у справі № 145/2047/16-ц (провадження № 14-499цс19).

Верховний
Суд

Кредитний договір не підписаний?!

Постанова КЦС ВС від 10 березня 2021 року
у справі № 688/3874/18 (провадження № 61-18438св20)

Кредитний договір, укладений з недодержанням письмової форми, є нікчемним (частина друга статті 1055 ЦК України).

Правовим наслідком недодержання письмової форми кредитного договору є його нікчемність.

З урахуванням того, що у справі, яка переглядається, встановлено, що позивач не підписував кредитний договір і недійсність кредитного договору у випадку недодержання письмової форми встановлена законом та цей договір є нікчемним, то судові рішення підлягають зміні, адже позовна вимога про визнання його недійсним не є належним способом захисту прав і в задоволенні позову потрібно було відмовити з цієї підстави. Проте суди зробили правильний висновок про відмову у задоволенні позову.

Верховний
Суд

Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання, вчинений із недодержанням письмової форми, є нікчемним (частина друга статті 547 ЦК України)

Постанова КЦС ВС від 20 травня 2020 року у справі № 521/5405/14-ц

У частинах першій, другій статті 547 ЦК України передбачено, що правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання вчиняється у письмовій формі. Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання, вчинений із недодержанням письмової форми, є нікчемним.

Тобто, правовим наслідком недодержання письмової форми правочину про забезпечення виконання зобов'язання є його нікчемність.

Верховний
Суд

Заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми,
є нікчемним (частина перша статті 1257 ЦК України).

Постанова КЦС ВС від 12 березня 2020 року
у справі № 716/1051/17

Заповіт має бути особисто підписаний заповідачем (абзац 1 частини другої статті 1247 ЦК України).

У частині першій статті 1257 ЦК України передбачено, що заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми, є нікчемним.

Таким чином, непідписання заповіту заповідачем свідчить, що заповіт складено з порушенням вимог щодо його форми, та, відповідно до частини першої статті 1257 ЦК України, це має наслідком його нікчемність.

Верховний
Суд

Недійсність правочину і нововиявлені обставини

Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 752/4995/17

47. Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що рішення чеського суду у цій справі не є доказом нововиявлених обставин, тобто не підтверджує їхню наявність, а є новим доказом, що може підтверджувати ті самі обставини, які були відомими позивачеві з моменту звернення з позовом до суду в Україні. Подання такого доказу спрямоване на переоцінку тих доказів, які вже дослідили суди першої й апеляційної інстанцій під час первинного розгляду справи. Тому правильними є висновки судів про відмову у задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. Жодних підстав для перегляду остаточних судових рішень, які ухвалили суди під час первинного розгляду справи, немає.

53. Велика Палата Верховного Суду вважає, що оскільки нововиявленою обставиною є не факт ухвалення судового рішення, не саме це рішення як юридичний факт, а обставина, яку у ньому встановив суд, то підстави для відступу від означених висновків немає.

Верховний
Суд

Недійсність правочину, згода подружжя і добросовісність

Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 752/4995/17

Презумпція розпорядження спільним майном одним з подружжя за згодою другого з подружжя встановлена саме на користь добросовісного набувача прав на таке майно. Тому укладення одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо суд встановить, що третя особа (контрагент за таким договором) діяла недобросовісно, зокрема знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя.

Верховний
Суд

Проблема комісії

Ухвала ВП ВС від 27.04.2021 по справі № 363/1834/17

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду обґрунтував ознаки наявності якісного критерію виключної правової проблеми, зокрема вказав на необхідність вирішення того, чи є укладені до 13 січня 2006 року (дати набрання чинності статтями 11 і 18 Закону України «Про захист прав споживачів» у редакції Закону України від 1 грудня 2005 року № 3161-IV «Про внесення змін до Закону України «Про захист прав споживачів») кредитні договори у частині встановлення комісії, інших подібних платежів за обслуговування кредиту дійсними, нікчемними, чи їх потрібно визнавати недійсними.

Верховний
Суд

Проблема комісії

Ухвала ВП ВС від 27.04.2021 у справі № 496/3134/19

Колегія суддів Другої судової палати зазначила, що передача справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики з урахуванням таких аспектів розгляду справ про визнання недійсним кредитного договору у частині встановлення комісії за обслуговування кредиту згідно Закону України «Про споживче кредитування» (стягнення заборгованості за такими договорами), що свідчить про виключність цієї правової проблеми, зокрема, необхідність визначення:

(а) чи можливе встановлення комісії згідно Закону України «Про споживче кредитування»;

(б) чи має кваліфікуватися умова договору, що передбачає комісію, як дійсна/нікчемна/оспорювана.

Верховний
Суд

Позовна давність і ресцисорний позов

Постанова КЦС ВС від 14 березня 2018 року у справі № 464/5089/15

Тлумачення частини першої та п'ятої статті 261 ЦК свідчить, що потрібно розрізнати початок перебігу позовної давності залежно від виду позовних вимог. Вимога про визнання правочину недійсним відрізняється від вимоги про виконання зобов'язання не лише по суті, а й моментом виникнення права на захист. Для вимоги про визнання правочину недійсним перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалась, або могла довідатись про вчинення цього правочину. Натомість для вимоги про виконання зобов'язання початок перебігу позовної давності обумовлюється виникненням у кредитора права на вимогу від боржника виконання зобов'язання. Тому положення частини п'ятої статті 261 ЦК застосовуються до вимог про виконання зобов'язання, а не до вимог про визнання правочину недійсним.

Верховний
Суд

Початок перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків нікчемного правочину

Постанова КЦС ВС від 24.02.2021 у справі № 405/1018/17

Перебіг позовної давності за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину починається **від дня, коли почалося його виконання** (частина третя статті 261 ЦК України).

Аналіз частини третьої статті 261 ЦК України свідчить, що перебіг позовної давності пов'язується саме з початком виконання нікчемного правочину, незалежно від того, чи був такий нікчемний правочин виконано повністю і яка зі сторін здійснила виконання. Причому такий початок перебігу стосується будь-яких наслідків нікчемного правочину.

Верховний
Суд

Правові наслідки недійсності правочину

Постанова КЦС ВС від 21.04.2021 у справі № 552/6997/19

Тлумачення статті 216 ЦК України свідчить, що слід відмежовувати правові наслідки недійсності правочину і правові наслідки виконання недійсного правочину; до правових наслідків недійсності правочину належить те, що він не створює юридичних наслідків. Окрім цього якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною; правові наслідки виконання двостороннього недійсного правочину охоплюють собою двосторонню реституцію; законом можуть бути встановлені особливі умови застосування наслідків визначених в статті 216 ЦК або особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів. Наприклад, особливим правовим наслідком недійсного заповіту при їх множинності може бути відновлення чинності попереднього заповіту (частина четверта статті 1254 ЦК України). Тобто законодавець лише в окремих випадках передбачає таку конструкцію як відновлення чинності правочину.

Верховний
Суд

Правові наслідки недійсності правочину

Постанова КЦС ВС від 27 листопада 2019 року в справі № 396/29/17

Системне тлумачення абзацу 1 частини першої статті 216 ЦК України та пункту 1 частини третьої статті 1212 ЦК України свідчить, що:

- (а) законодавець не передбачив можливість здійснення односторонньої реституції;
- (б) правила абзацу 1 частини першої статті 216 ЦК України застосовуються тоді, коли відбувається саме двостороння реституція;
- (в) в тому разі, коли тільки одна із сторін недійсного правочину здійснила його виконання, то для повернення виконаного підлягають застосуванню положення глави 83 ЦК України

Верховний
Суд

Конвалідація

Постанова КЦС ВС від 18.08.2021 в справі № 305/1468/16-ц

Визнання дійсним дво- чи багатостороннього правочину (конвалідація) на підставі частини другої статті 218 ЦК України норми допускається тільки для нікчемних правочинів (тобто для яких недотримання письмової форми без нотаріального посвідчення зумовлює їх нікчемність). Конвалідація, згідно частини другої статті 218 ЦК України, можлива за наявності таких умов: 1) вчинення однією стороною правочину дії, зокрема спрямованої на виконання правочину; 2) підтвердження вчинення цієї дії іншою стороною, зокрема шляхом прийняття виконання. Визнання дійсним дво- чи багатостороннього правочину (конвалідація) на підставі частини другої статті 218 ЦК України є окремим способом захисту і висновок суду про визнання дійсним має міститися і як в мотивувальній, так і в резолютивній частині судового рішення.

Верховний
Суд

Конвалідація

Постанова КЦС ВС від 18.08.2021 в справі № 305/1468/16-ц

Визнання дійсним договору (конвалідація) на підставі частини другої статті 220 ЦК України допускається тільки для нікчемних правочинів (тобто для яких недотримання письмової форми пов'язується саме з відсутністю нотаріального посвідчення і це зумовлює їх нікчемність). Конвалідація, згідно частини другої статті 220 ЦК України, можлива за наявності таких умов: досягнення між сторонами згоди щодо усіх істотних умов договору; наявність письмових доказів досягнення домовленості щодо всіх істотних умов договору; повне або часткове виконання договору; ухилення однією зі сторін від його нотаріального посвідчення. Визнання договору (конвалідація) на підставі частини другої статті 220 ЦК України є окремим способом захисту і висновок суду про визнання дійсним має міститися і як в мотивувальній, так і в резолютивній частині судового рішення.

Верховний
Суд

Коли суд самостійно застосовує наслідки недійсності правочину

Постанова КЦС ВС від 30 жовтня 2019 року у справі № 320/2617/17

У абзаці 2 частини п'ятої статті 216 ЦК України передбачено, що суд може застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину з власної ініціативи.

Тлумачення абзацу 2 частини п'ятої статті 216 ЦК України свідчить, що суду надається можливість самостійно застосувати правові наслідки недійсності тільки нікчемного правочину.

Верховний
Суд

Правові наслідки недійсності заповіту: окремі ремарки в контексті судової практики

[Блог](#)

Правові наслідки недійсності заповіту: окремі ремарки в контексті судової практики

11:57, 2 АПРЕЛЯ 2021

При нікчемності заповіту не може поставати питання про відновлення чинності попереднього заповіту, тому що нікчемний заповіт не скасував його.

<https://sud.ua/ru/news/blog/197794-pravovi-naslidki-nediysnosti-zapovitu-okremi-remarki-v-konteksti-sudovoyi-praktiki>

Верховний
Суд

Наслідки недійсності заповіту при множинності заповітів (ч. 4 ст. 1254 ЦК)

Постанова ОП КЦС ВС від 01.03.2021 року в справі № 473/1878/19

Частина четверта статті 1254 ЦК України розрахована тільки на визначення правових наслідків недійсності оспорюваного заповіту (відповідно до статей 225 і 230 ЦК України) і не регулює впливу нікчемності заповіту на відновлення попереднього заповіту;

частина четверта статті 1254 ЦК України не може регулювати правові наслідки нікчемності заповіту, оскільки нікчемний заповіт не породжує будь-який правовий результат. При нікчемності другого заповіту слід вести мову не про відновлення чинності першого заповіту, а про те, що вчинення наступного нікчемного заповіту, не може скасовувати попередній заповіт.

Верховний
Суд

Наслідки недійсності заповіту (спадкоємець за законом ч. 4 ст 1257 ЦК)

Постанова КЦС ВС від 26.06.2019 по справі № 201/2796/16-ц

Апеляційний суд не врахував, що ОСОБА_3, як спадкоємець першої черги після смерті батька - ОСОБА_8, за заповітом, складеним останнім від 23 травня 2012 року, який преюдиційним рішенням суду від 17 квітня 2015 року визнано недійсним, була позбавлена права на спадкування спірних квартир за законом, так як за цим заповітом вони були передані у спадщину ОСОБА_1.

Таким чином, унаслідок визнання цього заповіту недійсним ОСОБА_3 одержала право на спадкування за законом на спірне нерухоме майно на загальних підставах. Проте реєстрація за ОСОБА_1 права власності на спірні квартири перешкоджає останній, як єдиному спадкоємцю після смерті батька - ОСОБА_8, реалізувати право на отримання спадщини за законом, тому вказана реєстрація права власності підлягає скасуванню.

Верховний
Суд

Наслідки недійсності заповіту (спадкоємець за законом ст. 1223 ЦК)

Постанова КЦС ВС від 27.05.2020 по справі № 383/18/19

Тлумачення частин першої та другої статті 1223 ЦК України надає можливість зробити висновок, що під правом на спадкування розуміється право на набуття спадщини. **За загальним правилом, пріоритет надається спадкуванню за заповітом (якщо спадкодавець заповів всю спадщину, немає підстав для нікчемності заповіту чи рішення суду про визнання його недійсним, спадкоємці, визначені як такі в заповіті, прийняли спадщину, відсутня відмова від її прийняття спадкоємцями за заповітом), адже перевагу має остання воля спадкодавця, виражена ним у заповіті.** Тому за наявності заповіту право на спадкування виникає лише в осіб, визначених у заповіті. В інших осіб, які належать до спадкоємців певних черг, установлених у главі 86 ЦК України, у цьому разі право на спадкування не виникає.

Верховний
Суд

Фраудаторні правочини

Верховний
Суд

Фраудаторність від Юстиніана

Закон Бізнес

Фраудаторність від Юстиніана

Чому дарувати квартиру матері недобросовісно й коли відбувається «зцілення» нотаріального посвідчення договору?

№28 (1534) 10.07–16.07.2021

ВАСИЛЬ КРАТ, К.Ю.Н., ДОЦЕНТ,
СУДДЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ

 7811

 7811

***Fraus creditorum* з римського права перекочував до українського правосуддя у формі фраудаторних правочинів. А визначитись із класифікацією таких правочинів допоміг своїми постановами Верховний Суд.**

https://zib.com.ua/ua/print/148293-chomu-daruvati-kvartiru-materi-nedobrosovisno_y_koli_vidbuva.html

Верховний
Суд

Гра з правочинами: за допомогою яких дій боржник намагається унеможливити повернення боргу

У чинному Цивільному кодексі України недобросовісна поведінка боржників, які в будь-який спосіб намагаються уникнути виконання своїх грошових зобов'язань, отримала належну оцінку. Зокрема, приділено увагу улюбленому способу боржників сховатися від боргів – укладенню фіктивних правочинів. Такі правочини згідно із вимогами статті 234 ЦК України визнаються судом недійсними.

Проте, за останні три роки судова практика значно розширила ознаки недійсності, виділивши в окрему категорію так звані «франдаторні правочини». Що це таке, чим вони відрізняються від фіктивних договорів, і які правові позиції з цього приводу сформулювала судова практика – про це видання «Борг.Експерт» запитало у судді Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василя Крата:

– Не можна сказати, що тільки за допомогою фіктивних правочинів позичальники унеможливають звернення стягнення на майно боржника.

https://borgexpert.com/stiahnennia-borhiv/sudova-praktyka/hra-z-pravochynamy-za-dopomohoiu-iakykh-dij-borzhnyk-namahaietsia-unemozhlyvyty-povernennia-borhu?fbclid=IwAR01I3R-8b1m7TPqXIYdQiRy1m2zSXYyhjNKqkZ5_BVQlaUWahMSyWvm2Mg

Верховний
Суд

Фраудаторні правочини

Постанова ВП ВС від 03 липня 2019 року
у справі № 369/11268/16-ц (провадження № 14-260цс19)

Позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України.

Верховний
Суд

Договір дарування як фраздаторний

Постанова КЦС ВС від 24.07.2019 по справі № 405/1820/17

Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення (в тому числі, вироку).

Боржник (дарувальник), який відчужує майно на підставі безвідплатного договору на користь своєї матері після пред`явлення до нього позову банку про стягнення заборгованості, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки уклав договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Верховний
Суд

Договір купівлі-продажу як фраздаторний

Постанова КЦС ВС від 07.10.2020 по справі № 755/17944/18

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір.

Застосування конструкції «фраздаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору.

До таких обставин, зокрема, відноситься:

- момент укладення договору;
- контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов`язана чи афілійована юридична особа);
- ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника

Верховний
Суд

Договір купівлі-продажу як фраздаторний

Постанова КЦС ВС від 19.05.2021 у справі № 693/624/19

Очевидно, що учасники цивільних відносин (сторони оспорюваних договорів купівлі-продажу) «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (оспорювані договори купівлі-продажу) використовувався учасниками для недопущення звернення стягнення на майно боржника; встановлені судами обставини, дозволяють зробити висновок, що оспорювані договори купівлі продажу є фраздаторними, тобто вчиненими на шкоду кредитору; до обставин, які дозволяють кваліфікувати оспорювані договори як фраздаторні відноситься: момент вчинення договорів (30 квітня 2016 року та 11 травня 2016 року, тобто після відкриття провадження, відмови в забезпеченні позову і до першого судового засідання в справі № 439/506/16-ц); контрагент з яким боржник вчинив оспорювані договори (ТОВ «Автобастіон» вчинило оспорювані договори купівлі-продажу з ОСОБА_2, який був учасником ТОВ «Автобастіон» на момент їх вчинення); ціна в оспорюваних договорах купівлі-продажу (транспортний засіб марки DAF, модель FA 95.430, 2005 року випуску, тип ТЗ сідловий тягач - Е, чорного кольору, шасі № НОМЕР_5, за ціною, яка складає 15 000 грн; транспортний засіб марки DAF, модель FA 95.430, 2005 року випуску, тип ТЗ сідловий тягач - Е, червоного кольору, шасі № НОМЕР_6, за ціною, яка складає 100 грн; транспортний засіб марки SCHMITZ, модель SKI 24, 1999 року випуску, тип ТЗ причіп фургон ізотерм-Е, сірого кольору, шасі № НОМЕР_8, за ціною, яка складає 100 грн);

Верховний
Суд

Можливість визнавати недійсним правочин, який вже рішенням суду визнано дійсним

Постанова КЦС ВС від 18.11.2020 по справі № 569/6427/16-ц

Рішення суду про визнання договору дійсним при недодержанні сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору «зцілює» тільки таку ваду як відсутність нотаріального посвідчення договору. І, відповідно, не виключається визнання договору недійсним, який був визнаний дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення, як такого, що вчинений на шкоду кредитору (франдаторний договір). Приватно-правовий інструментарій (зокрема, визнання договору дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили.

Верховний
Суд

Односторонній правочин як фраздаторний

Постанова КЦС ВС від 24.02.2021 року у справі № 757/33392/16

Правочином, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним правочином), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин. Застосування конструкції «фраздаторності» при односторонньому правочинові має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься те, що **внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна.**

Верховний
Суд

«Використання права на зло»

Постанова КЦС ВС від 10 лютого 2021 року у справі № 754/5841/17

Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили. Про зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають); враховується правовий статус особи /осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин).

Верховний
Суд

Дякую за увагу!